

Adam PAROL , Łukasz GRĘDA , Magdalena BAJER

SPOŁECZNE I PRZESTRZENNE DETERMINANTY WYBORU PRZEZ UCZNIÓW MIEJSC NAUKI NA POZIOMIE PONADPODSTAWOWYM W POLSCE

4

Adam PAROL – *Uniwersytet Jagielloński*
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
ul. Gronostajowa 7, 30-387 Kraków
e-mail: ar.parol@doctoral.uj.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-4969-4571>

Łukasz GRĘDA – *Uniwersytet Warszawski*
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-246 Warszawa
e-mail: l.greda@uw.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0003-2494-683X>

Magdalena BAJER – *Uniwersytet Jagielloński*
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
ul. Gronostajowa 7, 30-397 Kraków
e-mail: magdalena.bajer@doctoral.uj.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0001-5535-1316>

© by the Author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)
Received: 21.11.2024. Verified: 30.04.2025. Accepted: 7.05.2025.

Funding information: Not applicable. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

ZARYS TREŚCI: Polskie regulacje nakładają na młodzież obowiązek kształcenia do ukończenia 18. roku życia, a prowadzenie szkolnictwa na poziomie ponadpodstawowym stanowi zadanie własne samorządu powiatowego. Jednocześnie, brak rejonizacji oraz zróżnicowanie oferty kształcenia na tym etapie edukacyjnym przekładają się na dojazdy uczniów spoza powiatów do położonych na ich terenie szkół. Dlatego też badanie uczniów uczęszczających do szkół średnich oraz podejmowanych przez nich decyzji odnośnie do miejsca i charakteru pobierania nauki stanowi interesujący przedmiot rozważań, zwłaszcza w kontekście ośrodków regionalnych pełniących funkcje ponadpowiatowe w zakresie edukacji na tym etapie. Artykuł podnosi kwestię wpływu czynników społecznych i przestrzennych na wybór miejsca edukacji na poziomie średnim oraz na plany po zakończeniu pobierania nauki na tym etapie. Zespół autorski zbadał również postrzeganie przez uczniów wpływu statusu administracyjnego miasta pobierania nauki na jakość oferty edukacyjnej. Analizy dokonano m.in. na podstawie badania ankietowego, które objęło grupę młodzieży z liceów ogólnokształcących, techników i szkół branżowych z dziesięciu polskich miast. Wśród branych pod uwagę miast znalazły się zarówno stolice województw, jak i miasta niewojewódzkie w randze ośrodków regionalnych. Uzyskane przez zespół autorski wyniki wskazują na to, że na wybory edukacyjne młodzieży wpływają przede wszystkim wykształcenie rodziców i typ placówki edukacyjnej, natomiast rozwinięcie funkcji edukacyjnej miasta nie przekładało się na częstsze dojazdy uczniów z dalszych odległości. Podobnie na plany po zakończeniu nauki szkolnej wpływ miały przede wszystkim typ szkoły oraz wykształcenie matki i ojca. Zauważono również zróżnicowane postrzeganie przez uczniów ośrodków pobierania nauki pod względem ich faworyzacji bądź marginalizacji. Artykuł dostarcza wieloaspektowej analizy pozwalającej lepiej zrozumieć przyczyny dokonywania przez młodzież konkretnych wyborów przestrzennych odnośnie do miejsca ich obecnej edukacji i przyszłych wyborów życiowych.

SŁOWA KLUCZOWE: młodzież szkolna, edukacja, szkolnictwo średnie, determinanty przestrzenne, determinanty społeczne, atrakcyjność edukacyjna.

SOCIAL AND SPATIAL DETERMINANTS OF PUPILS' CHOICE REGARDING PLACES OF EDUCATION AT THE SECONDARY LEVEL IN POLAND

ABSTRACT: Polish regulations impose an obligation on youth to attend school until they reach the age of 18, and the running education institutions is the responsibility of county governments. At the same time, the lack of secondary schools' regionalization and the existing diversity of educational offer lead to students' commuting from outside the counties in which their schools are located. Therefore, examining the group of students attending secondary schools and their decisions regarding the location and nature of their education is a compelling area of study, especially in the context of cities on regional level, which functions extend beyond the county level in terms of secondary education. The article analyzes the impact of social and spatial factors on the choice of the place of education at the secondary level on plans after completing education at this stage and on plans after completing education at this stage. Authors also examined students' perceptions of the impact of the administrative status of city on the quality of educational offer. The analysis was

based on a questionnaire survey of a group of high school, technical school and trade school students from ten Polish cities. Among the examined cities there were both voivodships' capitals and non-voivodship cities on the regional level. Obtained results indicate that youth's educational choices are primarily influenced by parents' education status and the type of secondary educational institution, while the development of a city's educational functions did not result in more frequent commutes from greater distances. Similarly, plans after completing school were primarily influenced by the type of attended school and parents' educational status. There were also observed students' differing perceptions of cities in terms of their favoritism or marginalization. This article thus provides a multifaceted analysis that enhances the understanding of the reasons behind young people's specific spatial choices concerning their place of education.

KEYWORDS: school youth, education, secondary schools, spatial determinants, social determinants, educational attractiveness.

4.1. Wstęp

W polskich regulacjach istnieje obowiązek edukacji młodzieży do 18. roku życia, a w społeczeństwie trwałe jest przekonanie o powszechnej konieczności zdobycia wykształcenia średniego lub zawodowego (warto w tym miejscu dodać, że współcześnie to nie tylko edukacja ponadpodstawowa, lecz coraz częściej wykształcenie wyższe staje się standardem i społeczną normą). Te uwarunkowania sprawiają, że badania społeczne dotyczące szkolnictwa dostarczają cennych materiałów analitycznych, ponieważ umożliwiają objęcie analizą spójnej grupy dzieci i młodzieży.

Niniejsze opracowanie ma na celu wykazanie wpływu kontekstu społecznego, gospodarczego oraz przestrzennego uczniów na ich edukację na poziomie ponadpodstawowym. Na podstawie własnego badania ankietowego, zrealizowanego w dziesięciu polskich miastach o różnym statusie administracyjnym (wojewódzkich i niebędących stolicami województw), oraz innych danych dotyczących wybranych miast i omawianej grupy wiekowej uzyskano szeroki zakres informacji, pozwalający uchwycić różne aspekty społeczno-przestrzenne tego zjawiska. Zespół badawczy wyznaczył sobie za główny cel identyfikację społecznych i przestrzennych czynników wpływających na wybór miejsca nauki przez uczniów szkół średnich w Polsce. Do jego realizacji wykorzystano wyniki badań ankietowych, w których grupę respondentów stanowiła młodzież kształcąca się na poziomie ponadpodstawowym, a także wskaźniki poziomu rozwoju uwzględnianych miast i wyposażenia ich w określone funkcje. Sformułowano następujące hipotezy badawcze:

1. Korzystna percepcja przez respondentów stanu szkolnictwa średniego w mieście jest skorelowana pozytywnie z wielkością i rangą ośrodka.
2. Dystans dojazdów do szkół jest wyższy w przypadku osób uczęszczających do liceów i techników oraz posiadających rodziców z wykształceniem wyższym

w porównaniu do uczniów szkół branżowych/zawodowych, których rodzice nie posiadają wykształcenia wyższego.

3. Plany uczniów szkół średnich na czas po ukończeniu tego etapu edukacji różnią się w zależności od ich pochodzenia (społecznego i przestrzennego), płci i typu szkoły.

4.2. Przegląd literatury

Szkolnictwo średnie stanowi element usług publicznych, które są analizowane w geografii społeczno-ekonomicznej pod różnorodnymi aspektami (Flejterski i in. 2005; Ilnicki 2014). Do najczęściej poruszanych zagadnień badawczych należą m.in. rozmieszczenie placówek (Sołtys 2013; Parol 2020), ich dostępność – zwłaszcza pod względem transportowym (Guzik 2003; Stępnia i in. 2017; GUS 2018), zakres i poziom ich funkcjonowania (Rydz 1990; Rydz, Zaleski 1992; Łątka 2014; Bajerski, Kisiała 2023) oraz oferta edukacyjna jako element składający się na pozycję danego ośrodka w sieci osadniczej (Sobala-Gwosdz 2023; Parol i in. 2023; Parol, Gręda 2024).

Mimo że organizacja szkolnictwa średniego należy do obowiązków samorządów powiatowych (zgodnie z ustawą o samorządzie powiatowym), brak jednolitej rejonizacji oraz różnorodność usług edukacyjnych pozwalają na szczegółową analizę powyższych zjawisk w wymiarze przestrzennym (Flejterski i in. 2005). Szkoły średnie znajdują się również często w ośrodkach niebędących siedzibami powiatów, a w niektórych powiatach są one ulokowane w więcej niż jednej miejscowości (Sołtys 2013; Parol 2020; Kiniorska, Brambert 2021). W tym opracowaniu skupiono się jednak na analizie wybranych polskich ośrodków regionalnych pełniących funkcje wykraczające poza poziom powiatowy (subregionalne i regionalne) w zakresie edukacji średniej (Rydz 1980; Rydz 1990; Guzik 2003). Niemniej samo prowadzenie szkół średnich nie wystarcza do określenia regionalnej rangi ośrodka – w zakresie świadczenia edukacji dla miast w randze wyższej niż powiatowa wzorcową sferą odniesienia jest szkolnictwo wyższe oraz zaplecze naukowo-badawcze (Wendt 2001; Bajerski 2012; Sołtys, Dorocki 2018; Bocheński, Rydzewski 2020; Nalaskowski, Dejna 2020).

Uwarunkowania społeczne, często zestawiane z przestrzennymi, są wyraźną determinantą szans edukacyjnych młodzieży na poziomie średnim (Guzik 2003), a także mają wpływ na ich późniejsze życiowe losy i wybory (Kiniorska, Brambert 2021). Następstwem tego są przeobrażenia środowiska geograficznego w sferze społecznej, demograficznej, gospodarczej i politycznej (Grabowska, Jończy 2013; Kaczmarczyk 2018; Mirkowska 2018; Dolińska i in. 2018; Dolińska i in. 2020a; Dolińska i in. 2020b). Młodzież bywa różnie postrzegana przez dorosłych w zależności od obszaru, z którego pochodzi (miejski/wiejski), co w późniejszym

okresie może mieć wpływ na kształtowanie się jej decyzji dotyczącej edukacji na poziomie średnim oraz dalszych życiowych losów (Dej 2009; Szmielińska-Pietraszek, Szymańska 2011). Uchwycenie planów i motywacji (w tym na tle społecznym) młodzieży kształcącej się w szkołach średnich (Żurawski 2011; Gałęska 2013; Szafraniec 2014; Świerzbowska-Kowalik 2016) stanowi interesujące zagadnienie badawcze, gdyż dotyka ono losów osób rozpoczynających (w domyśle) samodzielne i dorosłe życie (Kozakiewicz 1983; Suchodolski 1984; Pytlak 2008; Mazurek 2014).

4.3. Metodyka

Badania skoncentrowane były na określeniu skali przemieszczeń uczniów do szkół średnich poprzez zestawienie miejsc pobierania nauki i ich miejsca zamieszkania na poziomie powiatowym, jak również na przyczynach wyboru danego ośrodka edukacyjnego, ogólnej percepcji stanu edukacji w mieście pobierania nauki oraz planach na przyszłość. Dane te pozyskano z badania ankietowego, zrealizowanego w 2020 r. przez ówczesnych studentów Uniwersytetu Warszawskiego. W tym celu skontaktowano się mailowo z największymi szkołami średnimi każdego typu w wybranych miastach i poproszono o możliwość rozdania ankiet uczniom. W razie odmowy kontaktowano się z kolejnymi szkołami. Badanie przeprowadzono w dziesięciu miastach: sześciu niebędących stolicami województw, lecz mających potencjał do ewentualnego pełnienia tej funkcji w przyszłości, oraz czterech ośrodkach wojewódzkich o zbliżonej do miast niewojewódzkich randze w sieci osadniczej i liczbie ludności. Spośród miast niebędących stolicami województw wybrano Częstochowę, Kalisz, Koszalin, Płock (w dalszym etapie wykluczony z analiz z powodu niewystarczającej liczby odpowiedzi), Radom i Słupsk, natomiast w grupie stolic województw badania przeprowadzono w Gorzowie Wielkopolskim, Kielcach, Toruniu i Zielonej Górze. Zbiór tych dziesięciu ośrodków, na podstawie różnych przesłanek (m.in. Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030), został przez autorów określony mianem „miast regionalnych”. Należy przy tym zaznaczyć, że wybrane miasta stanowią jedynie część grupy „miast regionalnych” w Polsce, do której można by zaliczyć także m.in. Bielsko-Białą, Olsztyn czy Opole. Decyzja o zawężeniu obszaru badań tylko do wymienionych wcześniej ośrodków w głównej mierze ma związek z dokumentami i inicjatywami sugerującymi, że wskazane miasta niewojewódzkie mogłyby ponownie uzyskać status stolic województw w ramach nowych jednostek administracyjnych. Cztery obecne stolice województw dobrano natomiast do analizy ze względu na podobną do miast niewojewódzkich wielkość populacji oraz potencjał gospodarczy.

Ankieta składała się z 9 pytań w grupie miast niewojewódzkich i 7 w grupie wojewódzkiej oraz 4 pytań w metryczce (różnice między wersją dla miast

wojewódzkich i niewojewódzkich nie mają tu znaczenia). Z całości badania dla tego artykułu istotne są tylko dwa pytania ankietowe oraz metryczka. Przeanalizowano pytanie dotyczące wpływu posiadania lub nie statusu stolicy województwa na jakość oferty edukacyjnej w mieście (odpowiedzi 0 – brak wpływu, 1 – mały wpływ, 2 – silny wpływ) oraz pytanie odnośnie do dalszych planów młodzieży po ukończeniu szkoły średniej (9 możliwych odpowiedzi). Natomiast w metryczce zawarto pytania o płeć respondentów, pełnoletniość, wykształcenie osobno ojca i matki lub opiekunów prawnych oraz o powiat stałego zamieszkania. Na potrzeby badań statystycznych dokonano pewnych klasyfikacji i generalizacji odpowiedzi – w przypadku powiatu miejsca zamieszkania zaszerogowano je geograficznie następująco dla każdego z miast:

1. Miasto pobierania nauki.
2. Powiat graniczący z miastem pobierania nauki.
3. Powiat niegraniczący z miastem pobierania nauki, lecz położony w tym samym województwie co miasto pobierania nauki.
4. Powiat położony w innym województwie niż miasto pobierania nauki.

Szczegółowe informacje na temat konstrukcji kwestionariusza oraz jego wzór można znaleźć w publikacji A. Parola i in. (2023).

Planowano zebranie 1,3 tysiąca wypełnionych wiarygodnie ankiet z każdego miasta, przy zastosowaniu podziału na 50% odpowiedzi od uczniów liceów, 35% od uczniów techników i 15% od uczniów szkół branżowych lub zawodowych, co miało zapewnić reprezentatywność próby w odniesieniu do ogólnej liczby uczniów szkół średnich w placówkach poszczególnego typu w Polsce. Na przeszkodzie do zrealizowania tych założeń stanęły odmowy udziału ze strony niektórych szkół oraz wybuch pandemii COVID-19, która spowodowała zamknięcie placówek edukacyjnych. Ostatecznie zebrano ponad 7 tysięcy wypełnionych kwestionariuszy. Wartości dla poszczególnych miast, jak również proporcje wypełnionych ankiet ze względu na rodzaj szkoły, nie odpowiadają w pełni pierwotnym założeniom (tabela 1), jednak z uwagi na dużą liczbę uzyskanych odpowiedzi zdecydowano się na przeprowadzenie dalszych analiz w oparciu o zebrane dane. Do określenia istotności statystycznej analizowanych zależności pomiędzy zmiennymi nominalnymi posłużono się testem chi-kwadrat, a jako miarę siły związku przyjęto współczynnik kontyngencji C dla zmiennych nominalnych (zależnie od pytania w wersji phi Yula lub V-Kramera). Poziom istotności zmiennych przyjęto na poziomie $p\text{-value} = 0,05$. Część statystyczną uzupełniono również o prostą analizę regresji logarytmicznej (logit).

Tabela 1. Liczba zebranych ankiet w podziale na miasto oraz rodzaj szkoły

Miasto	Ogółem		Licea		Technika		Szkoly branżowe	
	liczba ankiet	% założonej liczby	liczba ankiet	% założonej liczby	liczba ankiet	% założonej liczby	liczba ankiet	% założonej liczby
Częstochowa	929	71	463	71	466	102	0	0
Kalisz	608	47	362	56	168	37	78	40
Koszalin	293	23	154	24	46	10	93	48
Płock	33	3	2	0	29	6	2	1
Radom	1065	82	399	61	511	112	155	79
Słupsk	1047	81	589	91	357	78	101	52
Gorzów Wielkopolski	959	74	484	74	367	81	108	55
Kielce	1201	92	590	91	518	114	93	48
Toruń	410	32	410	63	0	0	0	0
Zielona Góra	545	42	244	38	223	49	78	40
Łącznie	7090	55	3697	57	2685	59	708	36

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Dane ankietowe uzupełniono informacjami o liczbie osób w wieku 15–19 lat w poszczególnych miastach i powiatach oraz o liczbie miejsc w szkołach przypadającą na osoby z tej grupy wiekowej. Pozyskano je, zgodnie ze stanem na koniec 2019 r., z Banku Danych Lokalnych (BDL). Dane te, udostępnione na poziomie gminnym, zostały zagregowane do poziomu powiatowego na potrzeby niniejszego opracowania.

Wśród kryteriów wyznaczających potencjał ośrodka centralnego należy wskazać m.in. liczbę placówek usługowych znajdujących się na jego obszarze oraz pełnienie funkcji odpowiadających poziomowi w hierarchii osadniczej (Christaller 1963; Bański 2022). W kontekście analizowanych zagadnień szczególną rolę odgrywa obecność placówek edukacyjnych, zwłaszcza szkół średnich, które wspierają rozwój i podnoszą atrakcyjność ośrodków w zakresie edukacji. Zgodnie z ramami badawczymi przyjętymi przez autorów analiza dostępności tych usług była prowadzona w skali przestrzennej wykraczającej poza samo miasto na prawach powiatu oraz sąsiadujące z nim jednostki (Guzik 2003; Sobala-Gwosdz 2023). W tym celu opracowano bazę funkcji i placówek edukacyjnych odpowiadających poziomowi regionalnemu w polskiej hierarchii osadniczej. Za kryterium przyjęto obecność danej funkcji w liczbie miast mniejszej niż 49, co pozwalało na wyodrębnienie faktycznie regionalnych ośrodków i uniknięcie nałożenia funkcji

na podział Polski na 49 województw. Każde miasto otrzymywało 1 punkt za występowanie danej instytucji lub funkcji, a maksymalna liczba punktów do zdobycia wynosiła 8 (tabela 2). Baza danych została opracowana w pierwszej połowie 2021 r. Warto zauważyć, że choć wiele prac dotyczących identyfikacji ośrodków regionalnych lub subregionalnych w Polsce jest kompleksowych, część z nich nie uwzględniała roli szkolnictwa średniego (Wendt 2001; Sołtys, Dorocki 2018).

Tabela 2. Baza danych o funkcjach edukacyjnych w badanych miastach

Instytucja	Częstochowa	Gorzów Wlkp.	Kalisz	Kielce	Koszalin	Radom	Słupsk	Toruń	Zielona Góra
Kuratorium oświaty		1		1					
Ośrodek doskonalenia nauczycieli	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Zakład doskonalenia zawodowego		1		1			1	1	1
Liceum w top 50 Perspektyw				1		1		1	
Technikum w top 50 Perspektyw						1			1
Uniwersytet	1			1		1		1	1
Centrum kształcenia zawodowego	1	1	1	1			1	1	1
Centrum kształcenia ustawicznego	1		1	1	1	1	1	1	1
Suma	4	4	3	7	2	5	4	6	6
Ranking	5	5	8	1	9	4	5	2	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie źródeł rozproszonych.

W celu ukazania poziomu rozwinięcia, jakości i atrakcyjności oferty szkolnictwa średniego w wybranym ośrodku regionalnym stworzono również ranking uwzględniający pozycje zajmowane przez licea ogólnokształcących i technika z danego miasta w zestawieniu przygotowywanym co roku przez Fundację

Edukacyjną „Perspektywy”. W niniejszym opracowaniu bazowano na zestawieniu opublikowanym w 2020 r. W zależności od miejsca zajętego przez szkołę przypisywana jej była waga, przez którą mnożono wartość wyniku uzyskanego przez tę szkołę w punktacji „Perspektyw”. Wyniki te zestawiano dla wszystkich szkół z danego miasta i obliczano na ich podstawie średnią arytmetyczną, aby uzyskać wartość wskaźnika rozwinięcia funkcji edukacyjnej na poziomie średnim w wybranym ośrodku regionalnym (tabela 3). W przypadku liceów przyznawano wagę 6 za pozycję szkoły od 1 do 100 w rankingu „Perspektyw”, 5 za pozycję od 101 do 200, 4 za pozycję od 201 do 350, 3 za pozycję od 351 do 500, 2 za pozycję od 501 do 750 i 1 za pozycję od 751 do 1000. W odniesieniu do techników wagi wyglądały następująco: 6 za miejsce od 1 do 50, 5 za miejsce od 51 do 100, 4 za miejsce od 101 do 200, 3 za miejsce od 201 do 300, 2 za miejsce od 301 do 400 i 1 za miejsce od 401 do 500. Ze względu na metodykę „Perspektyw” przy opracowywaniu rankingu miast nie wzięto pod uwagę szkół zawodowych (obecnie szkoły branżowe). Autorzy nie uwzględnili również liceów, które w zestawieniu „Perspektyw” zajęły miejsce niższe niż 1000, oraz techników, które były na miejscu niższym niż 500.

Tabela 3. Wartość wskaźnika rozwinięcia funkcji edukacyjnej

Lp.	Miasto	Wartość wskaźnika
1	Toruń	224,29
2	Radom	210,73
3	Zielona Góra	208,54
4	Gorzów Wielkopolski	183,00
5	Słupsk	177,03
6	Koszalin	175,59
7	Kielce	160,81
8	Częstochowa	148,78
9	Kalisz	138,50

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Fundacji Edukacyjnej „Perspektywy”.

4.4. Wyniki

Na podstawie przeprowadzonych analiz statystycznych, opartych na danych z kwestionariuszy i autorskich bazach danych dotyczących rangi ośrodków, nie wykazano żadnych jednoznacznych powiązań między odsetkiem uczniów przyjeżdżających spoza miasta w celu pobierania nauki w szkołach średnich a pozycją

ośrodka w autorskim rankingu opracowanym na podstawie „Perspektyw”, liczbą ludności, rozwinięciem funkcji edukacyjnych czy liczbą miejsc w szkołach przypadającą na osoby w wieku 15–19 lat. Stąd też nie sposób sformułować prawidłowości co do zakładanych determinant wyboru miejsca edukacji w zależności od cech danego ośrodka. Wybory te mogą być od nich niezależne bądź też badane miasta stanowią na tyle jednorodną grupę, że w ich przypadku nie uwidocznił się wyraźny podział pod względem rozpatrywanych cech.

Istotna statystycznie zależność została natomiast wykazana pomiędzy zarówno wykształceniem matki, jak i ojca oraz miejscem zamieszkania i dojazdami uczniów do szkoły – choć wartość współczynnika kontyngencji świadczy o bardzo słabej zależności w każdym przypadku. Przy porównaniu wykształcenia matki oraz tego, czy uczeń mieszka w mieście, w którym chodzi do liceum, test wyniósł $\chi^2(4, 6752) = 66,440$, $p < 0,05$; V-Kramera 0,099. Analogicznie w przypadku wykształcenia ojca test wyniósł $\chi^2(4, 6731) = 125,873$, $p < 0,05$; V-Kramera 0,137. Zależność ta nie jest jednak zgodna z początkowymi przewidywaniami. Osoby mieszkające w mieście, w którym chodzą do szkoły, częściej mają rodzica z wyższym wykształceniem niż osoby dojeżdżające z innych miejscowości. W przypadku matki odsetki te wynoszą odpowiednio 52,4% oraz 43,1%; a w przypadku ojca 43,9% oraz 31,3%.

Hipoteza potwierdza się natomiast przy porównaniu odległości dojazdów uczniów do liceów. Zarówno w przypadku wykształcenia matki ($\chi^2(12, 2401) = 42,253$, $p < 0,05$; V-Kramera 0,077), jak i ojca ($\chi^2(12, 2401) = 35,928$, $p < 0,05$; V-Kramera 0,071) testy wykazały słabe, lecz istotne statystycznie zależności. Wśród uczniów dojeżdżających z powiatów sąsiadujących z miastem centralnym osoby, których matka ma wykształcenie wyższe, stanowiły 43,7%, a ojciec – 31,0%. W przypadku dojeżdżających z reszty województwa było to już 43,9% oraz 31,7%, a wśród dojeżdżających z innych województw 49,1% oraz 33,8%. Zauważalny był więc wzrost odsetka uczniów z rodzicem posiadającym wykształcenie wyższe wraz z odległością, jaka dzieli ich powiat od miejsca nauki. Analogicznie w przypadku osób z wykształceniem zawodowym oraz średnim obserwowany był spadek wartości procentowych. Należy jednak pamiętać, że otrzymane zależności są słabe, a liczba respondentów pochodzących z powiatów najbardziej oddalonych od badanych miast stanowi niezbyt liczną próbę.

Zestawienie typów szkół z odległością dojazdów do miasta nauki przyniosło podobne rezultaty – tzn. występowały istotne statystycznie różnice pomiędzy uczniami mieszkającymi w mieście, w którym pobierają naukę, oraz uczniami dojeżdżającymi z innych obszarów, jednak V-Kramera było również bardzo niskie (na poziomie 0,045). Wyniki analizy w tym przypadku odpowiadały przewidywaniom: odsetek uczniów uczęszczających do liceów był wyższy w grupie osób dojeżdżających z innych powiatów i wynosił 54,0% (w porównaniu do 51,3% udziału uczniów liceów wśród osób niedojeżdżających). W odniesieniu do techników

stwierdzono podobny odsetek uczniów z miasta oraz z obszarów pozamiejskich, natomiast w przypadku szkół branżowych odsetek osób mieszkających w powiatach zewnętrznych (8,4%) był wyraźnie niższy niż udział osób zamieszkujących miasto centralne (11,0%). Pomiędzy odległościami dojazdów a rodzajami szkół również wystąpiły istotne statystycznie różnice (V -Kramera = 0,076). Nie można jednak w tym przypadku jednoznacznie wyznaczyć kierunku zależności: udział liceów rośnie z 55,8% w powiatach graniczących do 60,1% w reszcie województwa, a spada do 52,1% w przypadku dalszych dojazdów.

Respondentom zadano pytanie o ich opinię odnośnie do wpływu posiadania statusu stolicy województwa przez miasto, w którym aktualnie się uczą, na jakość oferty edukacyjnej (w przypadku miast wojewódzkich w kontekście faworyzacji, zaś pozostałych – marginalizacji). Przy zagregowanym rozróżnieniu na miasta wojewódzkie i niewojewódzkie wystąpiły znaczące różnice, a efekt mierzony współczynnikiem kontyngencji był stosunkowo silny (χ^2 (2,6951) = 87,210, $p < 0,05$; V -Kramera 0,112). W obu grupach najczęściej wybierano opcję słabej marginalizacji/faworyzacji. Wśród miast niewojewódzkich stosunek braku marginalizacji do znacznej wyniósł w przybliżeniu 1:1 (28,2% : 29,0%), zaś wśród miast wojewódzkich znacząco częściej wskazywano na ich korzystniejszą sytuację (stosunek braku faworyzacji do znacznej o niemal dwukrotnej różnicy: 19,3% : 36,6%). W podziale na poszczególne miasta wojewódzkie na znaczącą siłę zjawiska faworyzacji szczególnie często wskazywały osoby z Torunia (47,3%) oraz z Zielonej Góry (40,3%). Spośród miast niewojewódzkich najbardziej wyróżniał się Słupsk, gdzie na znaczącą marginalizację wskazało 33,2% uczniów. Brak zjawiska natomiast najczęściej pojawiał się w odpowiedziach osób z Koszalina (34,9%) oraz Radomia (30,4%) (w przypadku Radomia warto mieć na uwadze jego ważną rangę jako ośrodka edukacji na poziomie średnim, zidentyfikowaną w nieopublikowanym do tej pory opracowaniu A. Parola i in.).

W kolejnej części analizy skupiono się na planach uczniów na okres po zakończeniu nauki w szkole. Rozpatrywane były następujące możliwości: „pozostanie w miejscu zamieszkania”, „wyjazd do stolicy województwa” (w przypadku osób pochodzących spoza miast wojewódzkich), „wyjechanie w inne miejsce”, „rozważanie więcej niż jednej opcji” oraz „nie wiem”. Wyniki badań ankietowych pokazują, że większość respondentów planowała wyjechać do innych miejscowości w kraju lub za granicą (42,6%). Drugą najliczniejszą grupę stanowiły osoby rozważające różne możliwości (26,3%). Tylko 17,3% osób planowało pozostać w miejscu swojego zamieszkania, a zaledwie 7% ogółu zamierzało wyjechać do stolicy województwa.

W celu kompleksowego ujęcia tego zagadnienia wykonano prostą regresję logistyczną (logit) z estymatorem odpornym, aby ustalić, które zmienne mają największy wpływ na plany młodzieży co do ich miejsca zamieszkania po ukończeniu szkoły (tabela 4). Odpowiedzi dotyczące planów uczniów ograniczono do zero-jedynkowego wyboru: 0 – pozostać w mieście oraz 1 – wyjechać z niego.

Jako dyskretne zmienne wyjaśniające przyjęto: płeć, wiek, miejsce zamieszkania, rodzaj szkoły oraz wykształcenie matki i ojca, przy czym również ograniczono je do rozróżnienia na „wykształcenie wyższe” lub „inne”.

W ramach tak przeprowadzonej analizy wiek respondentów okazał się jedyną zmienną nieistotną statystycznie. Największy wpływ miał rodzaj szkoły, do której uczeń chodził. Współczynnik β wyniósł w tym przypadku $-0,73$. Przy symulowaniu efektu zmiany rodzaju szkoły większa różnica występowała pomiędzy technikami i szkołami branżowymi niż między liceami i technikami (w pierwszym przypadku efekt wyniósł $-0,171$; w drugim tylko $-0,129$). Drugi największy wpływ wykazywała zmienna „wykształcenie matki”, współczynnik β wyniósł $0,465$. Współczynnik przy wykształceniu ojca był nieco niższy, osiągając wartość $0,397$. Oznacza to, że wyższe wykształcenie rodziców przekładało się na zwiększenie szansy, że ich dziecko będzie planowało wyjechanie z miejsca pochodzenia. W odniesieniu do płci dla obu odnotowano zbliżone wartości współczynnika ($\beta = 0,393$), co oznacza, że kobiety częściej myślały o wyjeździe, ale znaczenie tego czynnika było mniejsze niż wykształcenia rodziców. Ostatnią istotną zmienną w modelu było miejsce stałego zamieszkania, jednak współczynnik β był w przypadku tej zmiennej najbliższy zeru (wyniósł $-0,165$). Osoby dojeżdżające do szkoły częściej planowały dalszą migrację po jej ukończeniu, jednak efekt ten był najsłabszy wśród rozpatrywanych zależności.

Tabela 4. Wyniki regresji modelu logit dla czynników mających potencjalnie wpływ na plany młodzieży po ukończeniu nauki w szkole średniej

	B	Błąd standardowy	Df	Istotność
Płeć	0,393	0,076	1	< 0,001
Wykształcenie matki lub opiekunki prawnej	0,465	0,086	1	< 0,001
Wykształcenie ojca lub opiekuna prawnego	0,397	0,091	1	< 0,001
Miejsce stałego zamieszkania	-0,165	0,074	1	0,025
Rodzaj szkoły	-0,730	0,056	1	< 0,001
Stała	1,556	0,091	1	< 0,001

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

4.5. Podsumowanie

Przeprowadzone przez zespół autorski badania pozwoliły na weryfikację postawionych na wstępie hipotez badawczych. Nie potwierdzono hipotezy pierwszej, zaś częściowo potwierdzono drugą i trzecią (patrz: Wstęp). Analizy statystyczne oraz ich interpretacja pozwalają stwierdzić, iż sytuacja rodziców przekłada się na odległość dojazdów do szkół oraz wybór typu placówki kształcenia – wykazano wpływ wyższego wykształcenia opiekunów na podejmowanie przez uczniów nauki w liceach oraz w dalej położonych miastach (hipoteza druga). Wykazano również, że na plany uczniów na czas po zakończeniu nauki w szkole zdecydowanie największy wpływ miał rodzaj szkoły (większa potencjalna mobilność uczniów liceów), wykształcenie rodziców (im wyższe wykształcenie, tym większa chęć zmiany otoczenia) oraz płeć (większa skłonność do emigracji młodych kobiet niż mężczyzn) (hipoteza trzecia).

W przypadku cech społecznych respondentów, mogących stanowić potencjalne determinanty dokonywanych przez nich wyborów szkół średnich oraz planów na przyszłość, zidentyfikowano również szereg zależności istotnych statystycznie, lecz o nieznaczących różnicach, w efekcie czego nie potwierdzono w pełni hipotezy drugiej. Zaobserwowano także odmienną między bardziej atrakcyjną i rozwiniętą możliwością pobierania nauki według respondentów w miastach wojewódzkich w stosunku do niewojewódzkich. Nieznacznie lub zupełnie nieistotne dla perspektyw okazały się wiek (pełnoletniość) oraz powiat stałego zamieszkania ucznia.

Pomimo stworzenia kilku rankingów odnoszących się do rozwinięcia badanych ośrodków, ze szczególnym uwzględnieniem ich funkcji w zakresie szkolnictwa, żaden z nich nie okazał się silnie powiązany z przestrzennym wymiarem dojazdów do szkół średnich. Przyczyny wyboru miast pobierania edukacji mogły, wobec tego, leżeć w nieuwzględnionych aspektach przestrzennych (np. dostępności transportowej) bądź też konieczne byłoby przeprowadzenie szerzej zakrojonych badań społecznych w tym zakresie, co pozwoliłoby dokładniej zgłębić założenia poczynione przez autorów w hipotezie pierwszej.

Wykonane badania pozwoliły na częściowe poznanie uwarunkowań kształtujących życiowe losy młodych ludzi wchodzących w dorosłość, w tym przestrzennych, społecznych i osobistych. Cel został osiągnięty w dwójnasób, tj. z jednej strony zidentyfikowano pewne determinanty w tym zakresie, z drugiej natomiast wykazano brak znaczenia innych – co stwierdzono dzięki kompleksowej procedurze testowania statystycznego i interpretacji wyników (wykazanie braku związku również winno uznawać się za wartościowy dla podejmowanego zagadnienia rezultat).

Zdaniem autorów warto kontynuować badania społeczne na wybranej grupie respondentów, gdyż istnieje potrzeba dalszego poszukiwania przyczyn wyboru

przez uczniów konkretnych miast jako miejsc ich nauki oraz relacji między stopniem rozwinięcia funkcji edukacyjnej danego ośrodka a jego postrzeganiem wśród uczniów szkół średnich. Do kluczowych uwarunkowań w tym zakresie należą: zmiany pokoleniowe i mentalnościowe osób w wieku nastoletnim w czasie, ukształtowanie i okrzepnięcie rzeczywistości reform administracyjnych i szkolnych, odpowiednio w końcu XX wieku i w II dekadzie XXI stulecia, jak i niegasnąca dyskusja na temat organizacji politycznej i przestrzennej państwa polskiego. Do tego, w obliczu takich wyzwań jak kryzys demograficzny czy ingerencja w podmiotowość finansową oraz kompetencyjną samorządów ze strony władz centralnych, warto gruntownie przemyśleć organizację przestrzenną kształcenia na poziomie ponadpodstawowym – z uwzględnieniem perspektyw, uwarunkowań i potrzeb uczniów. Takie oraz (potencjalne) dalsze badania umożliwiają wniesienie naukowego głosu do dyskusji ważnej dla teraźniejszości i przyszłości kraju.

Literatura

- Bajerski A., 2012, *Ranga Poznania jako ośrodka nauki*, [w:] T. Kaczmarek (red.), *Pozycja konkurencyjna Poznania wśród metropolii polskich i europejskich*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 181–199.
- Bajerski A., Kisiała W., 2023, *Wybrane czynniki kształtujące natężenie dojazdów do różnych typów szkół ponadpodstawowych w Poznaniu*, „Czasopismo Geograficzne”, 94(2): 289–306.
- Bański J., 2022, *Rozważania na temat klasyfikacji małych miast – przegląd podejść badawczych i próba klasyfikacji wielokryterialnej*, „Przegląd Geograficzny”, 94(2): 199–218.
- Bocheński T., Rydzewski T., 2020, *Stolice byłych 49 województw w Polsce – wybrane zagadnienia rozwoju miast*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Centrum Badań i Edukacji Statystycznej GUS, 2018, *Wskaźniki dostępności terytorialnej mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa.
- Christaller W., 1963, *Ośrodki centralne w południowych Niemczech*, tłum. P. Eberhardt, „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej”, 1: 1–72.
- Dej M., 2009, *Zróźnicowanie postrzegania młodzieży wiejskiej przez mieszkańców miast Polski południowej*, „Prace Geograficzne”, 121: 59–72.
- Dolińska A., Jończy R., Rokita-Poskart D., 2018, *Pomaturalny eksodus młodzieży z Opolszczyzny w układzie przestrzennym regionu i kontekście wyludnienia województwa*, referat na konferencji „Zamiary demograficzne a zmiany na rynku pracy – wymiar krajowy i regionalny województwa opolskiego”, Opole, 7 grudnia 2018 r.

- Dolińska A., Jończy R., Rokita-Poskart D., 2020b, *Post-secondary-school migration of young people to large regional centres as a factor of depopulation and disharmonious regional development in Poland*, „European Research Studies Journal”, 23(3): 260–279.
- Dolińska A., Jończy R., Śleszyński P., 2020a, *Migracje pomaturalne w województwie dolnośląskim wobec depopulacji regionu i wymogów zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Flejterski S., Panasiuk A., Perenc J., Rosa G., 2005, *Współczesna ekonomia usług*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gałęska U., 2013, *Rola rodziny w wyborach edukacyjno-zawodowych młodzieży*, „Wychowanie w Rodzinie”, 8(2): 267–282.
- Grabowska M., Jończy R., 2013, *Edukacyjny, zarobkowy i definitywny exodus młodzieży z obszarów peryferyjnych Dolnego Śląska i jego skutki dla zrównoważonego rozwoju regionalnego*, ALTA2, Wrocław.
- Guzik R., 2003, *Przestrzenna dostępność szkolnictwa ponadpodstawowego*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Ilnicki D., 2014, *Usługi w polskiej literaturze przedmiotu. Ujęcie chronologiczno-tematyczne*, „Space – Society – Economy”, 13: 203–246.
- Kaczmarczyk P., 2018, *Młodzi w dobie migracyjnej zmiany*, [w:] K. Szafranec (red.), *Młodzi 2018: cywilizacyjne wyzwania: edukacyjne konieczności*, A Propos Serwis Wydawniczy Anna Sikorska-Michalak, Warszawa: 53–81.
- Kiniorska I., Brambert P. (red.), 2021, *Migracje pomaturalne na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego*, „Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN”, 10/202, Warszawa.
- Kozakiewicz M., 1983, *Podstawowe czynniki nierówności szans oświatowych*, „Edukacja”, 1: 12–21.
- Łątka A., 2014, *Zróźnicowanie przestrzenne egzaminu uczniów klas szóstych w województwie pomorskim w 2013 roku*, „Regiony Nadmorskie”, 22: 160–167.
- Mazurek J., 2014, *Plany zawodowe i prokreacyjne młodzieży akademickiej Koszalina wobec sytuacji na rynku pracy*, „Regiony Nadmorskie”, 22: 133–147.
- Mirkowska P.P., 2018, *Drogi społeczno-zawodowe młodych kobiet migrujących z małych miejscowości do Warszawy*, „Prace o Młodych”, 8, Warszawa.
- Nalaskowski F., Dejna D., 2020, *O uczelni wyższej jako ratunku dla upadającego miasta – na przykładzie Grudziądza*, „Przegląd Pedagogiczny”, 2: 126–141.
- Parol A.R., 2020, *Dopasowanie hierarchii ośrodków miejskich i powiązań funkcjonalnych do wydziałów terytorialnych szczebla powiatowego na Pomorzu Środkowym*, „Słupskie Prace Geograficzne”, 17: 123–146.
- Parol A.R., Gręda Ł., 2024, *Potencjalne zmiany w obecnym podziale kraju na województwa a opinia młodzieży szkolnej z wybranych ośrodków regionalnych*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego”, 38(1): 76–99.
- Parol A.R., Gręda Ł., Wrona K., 2023, *Percepcja przez młodzież szkolną funkcji i rangi wybranych ośrodków regionalnych*, „Przegląd Geograficzny”, 95(4): 397–420.
- Pytlak M., 2008, *Zamierzenia maturzystów grodziskich szkół średnich*, „Rocznik Żyrardowski”, 7: 495–526.

- Rydz E., 1980, *Pochodzenie uczniów zamiejscowych a strefa wpływu szkół ponadpodstawowych miasta Słupska*, „Rocznik Słupski”, 2: 145–158.
- Rydz E., 1990, *Funkcje Koszalina i Słupska w regionalnej sieci osadniczej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Słupsku, Słupsk.
- Rydz E., Zaleski J., 1992, *Rola i funkcje Słupska na tle sieci osadniczej Środkowego Wybrzeża*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Słupsku, Słupsk.
- Sobala-Gwosdz A., 2023, *Pozycja miast jako ośrodków centralnych*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa–Kraków.
- Sołtys J., 2013, *Usługi publiczne jako czynnik miastotwórczy i wyznacznik rangi miasta w sieci osadniczej na przykładzie małych miast Polski Północnej*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica”, 15(3): 3–19.
- Sołtys J., Dorocki S., 2018, *Rozmieszczenie usług jako podstawa rozpoznawania ośrodków podregionalnych w Polsce i ich hierarchii*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego”, 32(3): 237–251.
- Stępiak M., Wiśniewski R., Goliszek S., Marcińczak S., 2017, *Dostępność przestrzenna do usług publicznych w Polsce*, „Prace Geograficzne”, 261, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa.
- Suchodolski B., 1984, *Perspektywy i zadania oświaty*, „Edukacja”, 3: 28–41.
- Szafranec K., 2014, *Między wsią a miastem. Przestrzeń edukacyjna a aspiracje i wybory edukacyjne młodzieży wiejskiej*, [w:] K. Dej, K. Janas, O. Wolski (red.), *Współpraca miejsko-wiejska w Polsce. Uwarunkowania i potencjał*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków: 85–98.
- Szmielińska-Pietraszek P., Szymańska W., 2011, *Rola Słupska w kształceniu młodzieży wiejskiej regionu słupskiego*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, 14: 31–42.
- Świerzbowska-Kowalik E., 2016, *Wykształcenie środowisk rodzinnych i miejsce zamieszkania jako wyznaczniki szans na podjęcie studiów*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, 2(16): 108–135.
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. 1998 nr 91 poz. 578).
- Wendt J., 2001, *Geografia władzy w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Żurawski T., 2011, *Świadomość wychowawcza a wykształcenie rodziców*, „Pedagogika rodziny”, 1(2): 185–194.

Strony internetowe

- <https://licea.perspektywy.pl/2020/rankings> (dostęp: 30.05.2024).
- <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/opracowania/przeplywy-ludnosci-zwiazane-z-zatrudnieniem-w-2016-r,20,1.html> (dostęp: 21.01.2024).
- <https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/obszary-funkcjonalne-oraz-dostepnosc-terytorialna/notatka-z-pracy-metodologicznej-dojazdy-uczniow-do-szkol-w-polsce,13,1.html> (dostęp: 30.05.2024).
- <https://technika.perspektywy.pl/2020/rankings> (dostęp: 30.05.2024).